

Віктор Павленко*

ДІЯЛЬНІСТЬ МІСЬКИХ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В ПЕРІОД «УКРАЇНІЗАЦІЇ» (20-і РОКИ ХХ СТ.)

У статті на основі аналізу відповідної джерельної бази розглядається процес становлення і діяльності культурно-освітніх закладів на Півдні України в 20-і роки ХХ століття. Висвітлюються різноманітні форми та методи діяльності клубів, бібліотек та інших закладів культури, гуртків, які в них створювались, визначаються їх чисельність та особливості.

Автор звертає увагу на постійний контроль за сферою культури з боку влади, на її ідеологізацію. Метою цього процесу було не формування творчої особистості, а людини, що виконує накази. Тому діяльність культурно-освітніх закладів мала суперечливий характер, адже їх прогресивні здобутки існуючий режим використовував проти народу.

Зібрані матеріали знайдуть використання в навчально-виховному процесі.

Ключові слова: *коренізація, культура, клуб, бібліотека, тоталітарний режим, гурток.*

В сучасних умовах, як в середовищі науковців, так і серед широкого загалу, помітно зріс інтерес до періоду вітчизняної історії 20-их років ХХ ст., що став доленосним для багатьох людей. В цей період, особливістю якого стало тимчасове послаблення тоталітарного режиму, правляча більшовицька партія змушена була здійснити поступки потребам народу і проводити свою політику в різних сферах іншими методами. Зокрема, в суспільному житті запроваджувалась політика коренізації, яку ще називають «українізацією». Не зважаючи на численні суперечності і контрольованість всіх процесів «диктатурою пролетаріату», цей яскравий період в історії культури дістав назву «українське відродження».

Культурі належить визначне місце в історії людства. Вона відбиває матеріальні, духовні, інтелектуальні і емоційні риси суспільства, виявляє спосіб життя, основні правила людського буття, системи цінностей, традицій і вірувань. Тому завжди влада надавала принципового значення виробленню і реалізації своїх політичних принципів культурного будівництва.

* Кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та методики викладання Херсонського державного університету.

Культура українського народу в 20-х роках розвивалася на ґрунті специфічних умов соціально-історичного буття. В її розвитку простежуються дві суперечливі тенденції. З одного боку, вперше діставши підтримку держави, вона переживала значне піднесення і розквіт. Відбувалася так звана культурна революція, найважливішими завданнями якої були формування народної, соціалістичної культури, ліквідація неписьменності населення, створення нової системи народної освіти, загальне обов'язкове навчання на мовах народів Радянського Союзу, залучення широких мас до досягнень людської культури, підготовка кадрів народної інтелігенції з робітників і селян, забезпечення розквіту мистецтва.

Але, з другого боку створювалися умови, за яких ця культура позбавлялася своїх самобутніх рис і повинна була адаптуватися до взірців «пролетарської культури», що її насаджувала правляча партія – РКП(б) та більшовицький уряд в Москві. При цьому головною метою стало формування «нової людини» – працюючого і слухняного гвинтика державної машини влади.

Тоталітарна держава не була зацікавлена у справжньому докорінному перевороті у свідомості різних верств населення, підвищенні їхнього культурного рівня. Системі, яка формувалася в 20-ті роки, потрібні були перш за все виконавці, а не люди, здатні відігравати активну роль в історичному процесі. Інакомислячі відразу ж відкидалися і знищувалися. Характерними рисами духовного життя суспільства у цей період стали тоталітарна ідеологізація, централізація

Водночас реалізація грандіозних, хоча і уточнених планів вимагала певного культурного рівня і освіти від учасників цього процесу. Тому відбувається пошук, ламання стереотипів, спроби новаторства.

Пошук національно-державного та національно-культурного будівництва в умовах радянської влади становить невід'ємну частину процесів, що відбувалися в 20–30-ті роки ХХ ст.

Після здійснення у 1922 р. «автономізації» національних республік центральне керівництво вважало за потрібне приділити підвищену увагу розвитку культури народів СРСР. В черговий раз було продемонстровано прагнення здійснювати загальний контроль за розвитком культури в Україні, очолити процеси національного відродження на окраїнах, про що свідчить політика коренізації, започаткована після XII з'їзду РКП(б) (квітень 1923 р.).

Загальною тенденцією в цей час стає заміна традиційного укладу повсякденного життя новими формами поведінки і цінностями. На перший план висувається масова культура. Головною умовою її поширення стало виховання почуття колективізму. Велику роль в цьому відіграли культурно-освітні заклади. Вони повинні були об'єднати широкі верстви населення, пропагувати ідеї радянської влади, придушувати щонайменші відхилення від ідеологічних стандартів. Аналогічним завданням підпорядковувались також новостворені професійні, громадські та творчі організації, що прийшли на зміну існуючим до революції. Останні скасовані або просто знищені радянською владою.

Поява нових організацій, закладів стала принципово важливою складовою культурних процесів в Україні в 20–30-х роках. Це надзвичайно цікаве явище, на жаль, малодосліджене і маловивчене. Тому метою даної статті є вивчення культурно-освітніх процесів на Півдні України в 20-х – на початку 30-х років ХХ ст., висвітлення діяльності культурно-освітніх закладів, різноманітних товариств, спілок, об'єднань тощо, виявлення їхніх здобутків і прорахунків, а також аналіз впливу ідеологічних чинників на творчу активність різних прошарків населення.

Досягнення і недоліки в культурно-освітньому будівництві розглядались ще авторами 20-х рр. Характерною особливістю цього періоду була постановка проблем, які потребували вирішення, а також визначення завдань на майбутнє [1, с. 9-10].

Державні діячі, а також самі учасники культурних перетворень висвітлювали питання, пов'язані з процесом «українізації», оскільки це було одним з найбільш актуальних аспектів 1920-х років. Але зверталися до питань українізації не лише вони, а й представники широкого загалу [23, 25, 28].

Наступним напрямом, який висвітлювали автори 20–30-х років була роль політико-освітніх закладів в культурному розвитку країни. В цих працях чітко прослідковується розмежування на міські та сільські установи, що зумовило виникнення різноманітних форм культурно-масової роботи. Проблему організації клубів вивчали М. Костянтиновський [13], І. Розенгауз [25], О. Розенфельд [26].

Дослідження в галузі культури за радянської доби були переважно ідеологізованими. Відтворення історичного процесу здійснювалось не досить об'єктивно. Перешкодою було також те, що багато документального матеріалу засекречувалось, данні фальсифікувалися. Значна кількість праць писалась на догоду правлячим колам.

Лише за часів перебудови з'являється можливість більш вільного висвітлення думок. Перед дослідниками відкривається значний шар архівних матеріалів. З'являються праці по історії окремих регіонів і виходять збірки документів і матеріалів [14].

1990-ті роки характеризуються активізацією досліджень в галузі духовної культури українського суспільства. Ставляться нові проблеми, змінюються погляди на культурний розвиток, відбувається переоцінка, здавалося б, незаперечних фактів.

Питання українізації і культурного розвитку містяться в працях Касьянова Г.В. і Даниленка В.М. [12] та узагальнюючих працях з історії України, зокрема Д. Бойка [4], Б. Лановика, Р. Матейко, З. Мятисякевича [5], М. Поповича [18] та інших науковців, а також в періодичних виданнях [2].

Цей огляд не вичерпує всієї історіографії, висвітлено лише основні роботи, що в тій чи іншій мірі стосуються проблем, які передбачається дослідити. Деякі питання залишились маловивченими.

Нами ставляться завдання проаналізувати діяльність міських культурно-освітніх закладів Півдня України, а також пов'язаних з ними товариств, об'єднань, спілок тощо.

Зібраний та систематизований автором фактичний матеріал можна використати в навчально-виховному процесі як в загальноосвітніх школах так і вузах. Крім того, критичний аналіз досвіду минулих років допоможе уникнути помилок в наш час.

20-ті роки, крім всього іншого, характеризуються піднесенням політосвітньої роботи серед населення. Значне місце в цій справі належало культурно-освітнім закладам. Але, фактично культурно-масова робота Компартією України зводилась до встановлення контролю над всіма сферами духовного життя. Спрямовувала політико-освітню і агітаційну діяльність в Україні Головополітосвіта, що знаходилась при Наркоматі освіти УСРР [19, с. 3-4]. Вона повинна була створювати безпосередньо і через районні та міські відділи наросвіти мережу політосвітніх закладів та керувати популяризацією й пропагандою політики радянської влади та поширенням масової комуністичної освіти, проведенням антирелігійної, колгоспної, виробничо-технічної й військової пропаганди та інтернаціональним вихованням. Головополітосвіта організувала роботу всіх культурно-освітніх закладів, незалежно від їх підлеглості.

У містах органи політосвіти проводили роботу через клуби, музеї бібліотеки, кінотеатри, червоні кутки.

Найбільш розповсюдженою формою були клуби. Вони виконували функції класового виховання, надавали політичні знання, задовольнили культурні запити міського населення, мали бути місцем відпочинку і розваг для працівників.

Для перевірки відповідності масової роботи потребам Політосвіти встановлювались систематична та несистематична форми обліку. До першої відносились: облік відвідування, щоденники клубу, анкети, бланки для кожної форми роботи. Друга включала різні записи та замітки керівника заходу, анкети для окремих видів роботи.

В канцелярії правління клубу повинні були зберігатися протоколи засідань, нарад, конференцій і загальних зборів членів клубу, а також всі постанови, що були ухвалені по доповідях.

Вимагалось відповідного оформлення і фінансових звітів.

Узагальнений, заздалегідь приведений до системи фактичний матеріал повинен був надсилатися до окружного кабінету політосвітпрацівника. А звіди висновки та аналіз подавались до центрального кабінету, де з'ясовувались форми і методи клубної роботи взагалі.

Ще однією ланкою в керівництві клубною працею був клубний методком, що знаходився при кабінеті політосвітпрацівника в кожному окрузі Одеської губернії. У великих містах створювались клубні ради з усіх завклубів.

Найбільш налагодженою була праця Миколаївського клубного методкому. Він проводив щотижневі наради, де розглядалися питання досвіду і практики тих чи інших видів та форм клубної роботи, заслуховувались доповіді та надавались методичні поради, вказівки щодо підбору репертуару для окремих кампаній. Пізніше ця установа була реорганізована в кабінет клубного працівника. Основними його завданнями були: облік роботи клубів, підготовка нових кадрів клубпрацівників і перепідготовка старих, методична допомога клубам та усунення недоліків їхньої роботи. У відповідності до цього кабінет поділявся на три відділи [11, с. 71-72].

У Херсонському окрузі клубна праця довгий час носила «кустарний» характер, ввести яку-небудь систему або план було складно.

На 1923 рік в місті існували центральний робітничий клуб, партійний клуб ім. Леніна, об'єднаний клуб водників, залізничників, КСМ (комуністичної

В. Павленко. Діяльність міських культурно-освітніх закладів на Півдні України...

спілки молоді), єврейський робочий клуб, будівельників, політробітників, кустарів, райпромспілки, польський клуб, червоноармійців, районний військово-форштадський – всього 15 клубів. В середині року було ліквідовано об'єднаний, єврейський, польський та районний клуби. Залишилося 11 клубів, а також дрібні клуби-осередки при окремих підприємствах чи установах (фабрики тютюників, народної лікарні тощо) [17, с. 141].

У 1924 р. в Херсоні найбільш активну роботу проводив Центральний партійно-робітничий клуб (утворився в результаті об'єднання центрального робітничого і партійного ім. Леніна). При ньому діяла клубна рада, що корегувала діяльність всіх клубів. Створено також загальноміський дитячий клуб [8, арк. 97].

На 1926 р. в місті налічувалось вже 14 клубів [5, с. 165]. Більшість з них були профспілковими, а також ті, що підпорядковувались Політосвіті. Профспілки фінансували проведення масових заходів, різноманітних кампаній, забезпечували клуби приміщеннями.

На досить високому рівні була організована клубна праця на Одешині (Дод. № 1). В січні 1925 р. відбулася загальноміська нарада правлінь клубів при культвідділі Губпрофради [16, с. 66]. Обговорювались питання виутрішньоклубної організації: розподіл обов'язків між членами правління, введення звітів та комісій. Ревізійні комісії покликані були контролювати господарчу і фінансову діяльність клубів, діловодство і облік роботи правління.

На середину 20-х років майже закінчилось організаційне оформлення колективів «Друзів клубу». Такі осередки існували при клубі транспортників імені Юдилевича в Одесі [3, с. 67] та клубі місткому Одеса-Головна імені В. Ульянова [26, с. 69]. Створювались вони і в Херсоні та Миколаєві. Колективи «Друзів клубу» розподілялись на чотири секції: адміністративна, санітарна, господарча, бібліотечна. До функцій адміністративної секції належало чергування, ведення обліку роботи, слідкування за дотриманням порядку;

санітарна секція проводила перевірку стану приміщень, читала лекції по санітарії та гігієні; бібліотечна налагоджувала чергування в читальнях.

Питання про мережу колективів «Друзі клубу» обговорювалось на Всеукраїнському клубному з'їзді, що відбувся 25 вересня 1925 р. [27, арк. 497]. Поряд з цим розглядались організаційні питання клубного будівництва, стан клубної роботи і діяльність правлінь по окремих округах, підготовка та перепідготовка кадрів.

Протягом 20-х років здійснюються спроби вдосконалення форм і методів клубної роботи. Починає помічатись недоцільність надмірно багатолюдних правлінь клубів. У результаті їх кількість обмежується п'ятнадцятьма членами, між якими розподіляються обов'язки по управлінню. Вводяться індивідуальні звіти членів правління. Визначено необхідним встановити чіткий перелік комісій. Починають створюватись так звані інститути клубних делегатів. Особливого поширення вони набули в Одесі. Вони являли собою об'єднання делегатів від окремих підприємств та установ, що повинні були налагоджувати зв'язки з клубами. Основні зусилля спрямовувались на залучення якомога більшої кількості відвідувачів, збільшення їхньої активності. Від правління делегати періодично отримували календарі роботи клубу, брали участь в засіданнях правління, допомагали збирати членські внески.

У клубах також організовувались лекторські колегії. В них обирались лекторські бюро, утворювались чотири секції суспільствознавства, санітарної освіти, сільськогосподарська та прикладних знань.

Однією з найважливіших форм діяльності клубу визнана його консультативно-довідкова робота. Вона, зазвичай, проводилась по двох напрямках: професійно-правовому та культурно-побутовому. Але гостро відчувалась нестача висококваліфікованих спеціалістів, що могли б надавати якісні консультації та допомогу.

Широкого розповсюдження набули починаючи з 20-х років так звані червоні кутки. Вони існували майже в усіх установах і закладах, на підприємствах, отримуючи різні назви – культкуток, профкуток, червоний куток тощо.

У кожному кутку розміщувались плакати, лозунги, портрети, оголошення. Кутки поділялись на кілька складових частин. Обов'язковою була ленінська частина, а також куточок новин дня і оголошень. Також могли бути представлені такі частини: культурно-соціальна (висвітлювались новини в галузі народної освіти, охорони здоров'я, відомості по соціальному страхуванню), праця й господарство (загальні відомості та тенденції розвитку господарства, фінансової політики, профрух), жіноча (охорона материнства і дитинства).

Згідно з постановою Херсонського окрвиконкому «Про порядок відкриття клубів і червоних кутків» усі діючі клуби, клубні осередки та червоні кутки в місті Херсоні повинні були зареєструватися в Окрполітосвіті і отримати санкцію на продовження роботи [20, с. 30]. Це необхідно було для контролювання форм і змісту роботи, приведення їх у відповідність до вимог Політосвіті.

При влаштуванні публічних видовищ (виставок, концертів, театральних вистав, змагань, виступів артистів, танцювальних вечорів тощо) також необхідно було отримати дозвіл в Херсоні в Окрадмінвідділі, а в окрузі – в Райвиконкомах. Центральні, державні заклади, а також місцеві органи Наркомосу і профсоюзи для влаштування видовищ не потребували попереднього дозволу, але повинні були зареєструвати їх в Окрадмінвідділі чи Райвиконкомі. Тільки після цього можна було друкувати або розклеювати оголошення, афіші, реклами, плакати.

По Одеській губернії контроль за репертуаром здійснювався органами Наркомосу і Політконтролю. Усі постановки видовищ повинні були здійснюватись виключно за програмою, затвердженою місцевими органами Політосвіті.

Демонстрування кінофільмів в культурно-освітніх закладах дозволялось лише при наявності відповідного паспорту Всеукраїнської кінорепертуарної комісії, що теж підлягав реєстрації.

Але в звітах місцевих органів влади наголошувалось про постійні порушення пунктів цих постанов. І хоча особи, винні в порушеннях, мали притягатись до відповідальності в адміністративному порядку, в дійсності ж обмежувались констатуванням фактів та попередженнями.

До однієї з форм політосвітньої роботи належала бібліотечна справа. Головним завданням була організація єдиної бібліотечної мережі, оскільки протягом 20-х років бібліотеки різних організацій (наросвіти, профспілок, кооперації тощо) не були пов'язані між собою і не мали єдиного плану.

На початку 30-х років усі бібліотеки, незалежно від їхньої підлеглості, що знаходились в певному районі чи місті, в своїй роботі об'єднувались державно-районними й міськими бібліотеками. Вони доглядали за комплектуванням фондів, інструктували та перевіряли роботу бібліотек, планували їхню мережу. При центральній, районній або міській бібліотеці утворювалась бібліотечна рада з представників зацікавлених організацій. Відділ Наросвіти призначав завідуючого (в погодженні з профспілками та іншими організаціями). Рада повинна була розглядати та затверджувати плани, кошториси, а також вирішувати всі питання, що поставали у зв'язку з розгортанням роботи бібліотек за єдиним планом.

Поставала потреба поповнення фондів. Основними відділами вважались політичний, виробничо-технічний і сільськогосподарський. На перший план висувалось постачання «ідеологічно витриманих книжок». З книжкових фондів вилучалась так звана «шкідлива література», постійно надходили списки рекомендованих видань. Це завдання покладалось на сектор Літконтролю при Наркоматі освіти. Періодично бібліотечною комісією здійснювались обстеження на наявність літератури, що підлягає вилученню. Після цього з

В. Павленко. Діяльність міських культурно-освітніх закладів на Півдні України...

бібліотечних фондів зникло багато видань, що не відповідали ідеологічним критеріям, або ж автори яких вважались ворогами радянської влади.

Книгозбірні брали участь в загальній роботі Політосвіти, проводили лекції, доповіді, екскурсії.

На 1923 р. у Херсоні налічувалось 5 книгозбірень: Центральна радянська книгозбірня, I-а, II-а, III-я районні, Тургенєвська у Млинах.

Існували природничо-історична, сільськогосподарська та ветеринарна бібліотеки. Вони містились також при клубах, в будинку саносвіти педагогічному музеї [17, с. 140].

У 1924 р. існувала вже й дитяча бібліотека.

Бібліотечною працею в її методологічній частині керувала бібліотечна рада при Центральній радянській книгозбірні.

З 1928 р. з метою керування методичною роботою бібліотек міста й села при Кабінеті Агітпроп і Політосвітроботи організовано бібліотечну секцію [22, арк. 18].

У Миколаєві за бібліотечну мережу відповідала Центральна міська бібліотека, створена в 1920 р. [9, арк. 98].

На середину 20-х років в Одеській губернії найменшу мережу мав Херсонський округ (44 бібліотеки). В Миколаєвському окрузі налічувалось 68, а в Одеському 85 бібліотек (Дод. № 2). Але фінансування їх було обмеженим. Проводились заходи щодо підвищення кваліфікації бібліотечних робітників, зокрема семінари, заняття, на яких багато уваги зосереджувалось на політичних питаннях.

У 1925 р. в Одесі скликано Губернську бібліотечну конференцію. На ній обговорювались: доповіді округів та бібвідділу Одеської губполітосвіти; бібліотечна справа на Україні та її перспективи; бібліотечна робота на селі, з дітьми, в Червоній армії; організація книгопостачання; матеріальне становище бібліотекарів [6, с. 85].

Центральна губернська бібліотека надавала інструкції окружним, надсилались бібліотечні інспектори, які проводили методичні наради місцевих працівників. Всі окружні бібліотеки по можливості безплатно постачались методичною літературою.

У 20–30-ті роки набагато збільшилась мережа кооперативної книготоргівлі. Її об'єднанням керувала Книгоспілка, в завдання якої входило домагатися безперебійного задоволення потреб кооперативної книготоргівлі, раціоналізувати техніку постачання периферії, вживати заходи до зниження цін на книги, залучати до складу членів Книгоспілки ті центри, що ще не увійшли, зосереджувати увагу на доборі працівників та на підвищенні культурно-освітнього рівня слухачів курсів [1, с. 10].

Представництво Книгоспілки діяло в Херсоні, Одесі, Миколаєві. В Одесі утворено книжковий базар. Херсонська філія Державного видавництва України влаштовувала книжкові базари по районах під час свят. Дирекцією Вукоопспілки наприкінці 1931 року утворено Херсонську кущову філію, до якої поступово були приєднані кооперативні книготоргівні організації районів, зокрема Цюрупинського, Голопристанського, Великоолександрівського та Снігурівського. Утворено штаб сприяння пропаганді книжки в складі представників профради, ЛКСМУ та Вукоопкниги [14, с. 62].

У 20–30-ті роки одним з найбільш актуальних завдань було проведення в життя українізації всіх форм культурно-масової роботи. Проводилась поступова українізація клубної праці і введення в клубах українознавства. Ці питання обговорювались на Всеукраїнській клубній нараді, що проходила наприкінці червня 1925 р. за сприяння Головополітосвіти [25, с. 4].

Поступово українізовувалась клубна естрада, у зв'язку з чим видавались посібники, порадики, п'єси, інсценівки, пісні, частівки куплети тощо українською мовою. Але органи влади здійснювали постійний контроль над цим репертуаром. Заборонялось все, що нагадувало національно-визвольну боротьбу 1917–1921 рр., а імена її активних учасників.

У клубах утворювались гуртки по вивченню української мови та літератури, історії та культури. Пропонувалось утворювати кутки українознавства.

Перед правлінням клубів ставилось завдання по можливості проводити гурткову роботу, лекції, концерти, музично-літературні вечори, різноманітні кампанії українською мовою. Працівники клубу повинні були володіти мовою.

Вся документація клубу, а також вівіски, плакати, лозунги, оголошення, розклади, довідки та пояснення до малюнків мали бути перекладені українською мовою.

Наступним заходом було поповнення клубних бібліотек українською літературою з усіх галузей та україномовною періодикою.

Окружні комісії періодично перевіряли стан українізації політосвітніх закладів. Проводились різні кампанії у цій справі. Так, 7 липня 1929 р. на Херсонщині оголошено місячник української культури [2]. Під час нього організовувались театральні вистави, вечори, лекції, концерти.

У 1929 р. також відбувся місячник української книги. На великих підприємствах міста були відкриті книжкові кіоски, книжки продавали зі значною знижкою – від 5 до 20% [2]. Така робота сприяла подоланню неписьменності та загального рівня культури народу.

У бібліотечній справі стояло завдання українізувати фонди, але водночас забезпечувати потреби національних меншин в книжках рідною мовою. Почали створюватись тематичні та предметні каталоги української літератури, що надходила до бібліотек, а також анотаційно-рекомендаційні списки українських книжок, що повинні були поширюватись серед населення. Практикувалось встановлення зв'язків з науково-учбовими, громадськими, літературними та іншими українськими організаціями з метою залучення їх до практичного здійснення бібліотеками справи коренізації. Так, в книгозбірнях Херсонського округу періодично влаштовували літературні вечори, виступи, лекції по історії української літератури члени гуртка «Плуг» Херсонського інституту народної освіти (він почав діяти в квітні 1924 р.) [7, с. 72].

Отже, Політосвіта проводила активну роботу по організації та контролю культурно-масових закладів, підпорядкуванню їх державній ідеології, потребам соціалістичного будівництва і вихованню лояльних до влади мас. Органи Політосвіти проводили облік політико-виховної роботи, розробляли і давали настанови губ-, окр-, райвиконкомом та міським радам, запроваджували їх в життя через обов'язкові постанови, директиви тощо визначали порядок відкриття та діяльності політико-освітніх закладів, які перетворились в знаряддя тоталітарного режиму.

Завершуючи дослідження, можна зробити низку висновків. Існуючі протиріччя суспільно-політичного і економічного життя наклали відбиток і на культурний розвиток 20–30-х років. Характерною його особливістю була крайня ідеологізація. Держава турбувалася про розвиток масової культури та освіти, в тих межах, які відповідали б потребам існуючого режиму.

Влада прагнула поставити під контроль національно-державне будівництво. Тому однією з найгостріших проблем було підкорення національної культури марксистсько-ленінської ідеології, оскільки саме через неї відбувалось засвоєння політики більшовиків широкими верствами населення.

Диктатори потребували виховання лояльних до існуючої системи. слухняних і відданих поколінь. Тому всі процеси в галузі культури зводились до реалізації ідеї «пролетаризації», причому часто страждали якісні показники. Характерною особливістю було також підпорядкування людини колективній волі, зневага до її гідності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Абр Г. Під «обстріл» дружньої самокритики / Г. Абр // Радянський книгар – 1929. – № 2. – С. 9–10.

2. Баранюк В. «Українізація» : Згадуючи забуте : (сторінки історії області 1923 – 1934 / В. Баранюк // Наддніпрянська правда. – 1996. – 14 листопада.

3. Безпалко. Юбилейный праздник (клуб транспортников им. Юдильевича в Одессе) / Безпалко // Рабочий клуб. – 1925. – № 5. – С. 66–67.
4. Бойко О. Д. Історія України : Посібник для студентів, вищих навчальних закладів. / О. Д. Бойко. – К. : Видавничий центр «Академія», 1999. – 568 с.
5. Вся Херсонщина на 1926 г. в адресах. – Херсон : Партийно-Кооперативное издательство «Червоний Селянин», 1926. – 218 с.
6. Губернская библиотечная конференция (г. Одесса) // Рабочий клуб. – 1925. – № 1. – С. 85 – 87.
7. Записки Херсонського інституту народної освіти ім. Н. К. Крупської. – Ч. I. – 1925–1926. – Херсон, 1926. – 95с.
8. Звіти і доповіді про роботу відділів Херсонського окрвиконкому. – Державний архів Херсонської області. – Ф. Р. 414. Інспектура народної освіти виконавчого комітету Херсонської окружної ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. – Оп. 1. 1922–1930 рр. – Спр. 760. – 497 арк.
9. История городов и сел УССР. Николаевская область. – К. : Институт истории АН УССР, 1981. – 670 с.
10. Історія Української РСР (у восьми томах, десяти книгах). – Т. 6. – К., 1977. – 534 с.
11. Каган Б. Кабинет клубного работника (При Кабинете политпросветработника Николаевского Окрполитпросвета) / Б. Каган // Рабочий клуб. – 1926. – Январь. – № 1. – С. 71–72.
12. Касьянов Г. В. Сталінізм і українська інтелігенція (20–30-ті рр.). / Г. В. Касьянов, В. М. Даниленко. – К. : Наукова думка, 1991. – 96 с.
13. Костянтинівський М. Як збирати та вивчати досвід клубної масової роботи / М. Костянтинівський // Рабочий клуб. – 1926. – Январь. – № 1. – С. 8–13.
14. Культурное строительство на Херсонщине, 1921 – 1987 : Сборник документов и материалов / Парт. арх. Херсонского обкома КПУ Гос. арх. Херсонской обл. ; Сост. Л. В. Виноградова, Е. С. Каминская и др. – Симферополь : Таврия, 1988. – 272с.

15. Лановик Б. Д. Істроія України: навчальний посібник / Б. Д. Лановик, Р. М. Матейко, З. М. Мятисякевич / За ред. Б. Д. Лановика. – К. : Знання, 1999. – 574 с.

16. Общегородское совещание правлений клубов (Одесса) // Рабочий клуб. – 1925. – № 3. – С. 66–67.

17. Отчет Херсонського окружного исполнительного комитета советов за 1922–1923. – Херсон : Типография Херсонского окрисполкома, 1923. – 274с.

18. Попович М. В. Нариси історії культури України. / М. В. Попович. – К. : АртЕк, 1999. – 728 с.

19. Постанова Колегії НКО № 460 «Про структуру наркомату і завдання та функції Наркомату по окремих секторах» // Бюлетень Народного Комісаріату Освіти. – 1931. – 20 липня. – № 40. – С.1–6.

20. Постанова Херсонського окружного виконавчого комітету № 21 «О порядке открытия клубов и красних уголков» // Систематичний збірник діючих обов'язкових постанов Херсонського окружного виконавчого комітету та Херсонської міської ради 20 лютого 1926. – 20 лютого 1927. – Херсон. 1927. – 115 с.

21. Постанова Херсонського окружного виконавчого комітету № 31 «О порядке выдачи разрешений на открытие зрелищ» // Систематичний збірник діючих обов'язкових постанов Херсонського окружного виконавчого комітету та Херсонської міської ради 20 лютого 1926. – 20 лютого 1927. – Херсон, 1927. – С. 39–40.

22. Постанова РНК УСРР, циркуляри, інструкції, протоколи засідання міжвідомчої комісії по оздобленню дитинства, про порядок виплати авторського гонорару за прилюдне виконання драматичних і музичних творів тощо. 28 липня 1927 р. – 20 червня 1929 р. – Державний архів Херсонської області. – Ф. Р. 414. Інспектура народної освіти виконавчого комітету Херсонської окружної ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. – Оп. 1. – Спр. 971 (792). – 132 арк.

23. Рабичев Н. Украинизация клубной работы / Н. Рабичев // Рабочий клуб. – 1925. – Июль-август. – № 6 – 7. – С. 4–6.

24. Рогозний Ів. Піонеррух, масова школа і завдання вчителя / Ів. Рогозний // Радянська освіта. – 1928. – № 12. – С. 38–42.

25. Розенгауз І. К Всеукраїнському клубному совещанию / І. Розенгауз // Рабочий клуб. – 1925. – № 4. – С. 4–8.

26. Розенфельд. Институт клубных делегатов (Клуб месткома Одесса-Главная им. Ульянова) / Розенфельд // Рабочий клуб. – 1925. – № 3. – С. 69–70.

27. Циркуляр Наркомату освіти УСРР про скликання Всеукраїнського клубного з'їзду ; протоколи засідань колегії агітпропа Херсонського окружного комітету КП(б)У, наради робітників сцени про клуб водників м. Херсон, пояснювальна записка про організацію робітничо-селянського театру Херсонського округу ; нарис про історію існування музично-навчальних закладів і діяльність завідувача Херсонськими музичними курсами Я. В. Дюміна. – 24 листопада 1924 р. – 07 січня 1926 р. – Державний архів Херсонської області. – Ф. Р. 414. Інспектура народної освіти виконавчого комітету Херсонської окружної ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. – Оп. 1. – Спр. 902 (725). – 659 арк.

28. Шутько Л. Українізація радапарату за минулий 1928 р. / Л. Шутько // Радянська освіта. – 1929. – Січень. – № 1. – С. 90–94.

ДОДАТОК № 1

МЕРЕЖА КЛУБІВ ОДЕСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НА 1924 РІК

Матеріали к отчету губисполкома VII губсьезду советов. – Ч. 1. Одесский губисполком, 1925. – с. 325.

Округа	Кількість		
	клубів	членів	Гуртків
М.Одеса	39	23.000	254
Одеський	—	—	—
Балтський	2	829	13
Першотравенський	2	300	10
Миколаєвський	4	1.695	23
Херсонський	11	1.942	40
Зінов'ївський	4	3.577	21
Разом	62	31.343	361

ДОДАТОК № 2

БІБЛІОТЕЧНА МЕРЕЖА ОДЕСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НА 1924 РІК

Матеріали к отчету губисполкома VII губсьезду советов. – Ч. 1. – Одесский губисполком, 1925. – с. 325.

Округи	Міські	Район	Сільс	Всього
М. Одеса	48	—	—	48
Одеський	—	17	68	85
Балтський	3	11	44	58

Першотравенс	3	13	52	68
Миколаєвськи	11	8	49	68
Херсонський	8	12	24	44
Зінов'ївський	8	13	52	73
Разом	81	74	289	444

В статье на основании анализа соответствующей источниковой базы рассматривается процесс становления и деятельности культурно-просветительских учреждений на юге Украины в 20-е годы XX века. Освещаются разнообразные формы и методы деятельности клубов, библиотек и других учреждений культуры, кружков, которые в них создавались, определяются их количество и особенности.

Автор обращает внимание на постоянный контроль за сферой культуры со стороны государства, на ее идеологизацию. Целью этого процесса было не формирование творческой личности, а человека, который выполнял приказы. Поэтому деятельность культурно-просветительских учреждений имела противоречивый характер, так как их прогрессивные достижения, существующий режим использовал против народа.

Собранные и систематизированные автором материалы найдут свое использование в учебно-воспитательном процессе.

Ключевые слова: *коренизація, культура, клуб, бібліотека, тоталітарний режим, кружок.*

The article is based on analysis of sources considered relevant process of formation and activities of cultural and educational institutions in the South of Ukraine in the 20 years of the twentieth century. Highlights various forms and methods of clubs, libraries and other cultural institutions, groups that they created, are defined by their size and features.

The author draws attention to the constant monitoring of the sphere of culture of the government, its ideologization. The purpose of this process was not the formation of the creative person, and the person who takes the orders. Therefore, the activities of cultural and educational institutions was controversial, as their progressive achievements of the regime used against the people. The collected materials will find use in the educational process.

Keywords: *indigenization, culture, club, library, totalitarian regime, circle.*